

Szabó Máté Dániel

Kísérlet a privacy fogalmának meghatározására a magyar jogrendszer fogalmaival

A magánélet védelmének a huszadik század végétől kezdve az egyik leghatékonyabb jogi eszköze a személyes adatok védelméhez való jog garantálása. Az adatvédelem igen fiatal jogi szakterület, az európai jogrendszerekben csak az elmúlt évtizedekben jelent meg. A háborítatlan magánélethez való, ennél mindenképpen tágabb jog általános elismerése a tizenkilencedik század végén az amerikai jogrendszer fejlődésének eredménye volt. Az európai jogrendszerek Amerikát követve kezdtek ezzel foglalkozni, ám a huszadik század végére az amerikainál hatékonyabb magánélet-védelmi rendszereket építettek ki. A magánélet védelméhez való jog általános elismerésének késői volta azonban nem jelenti azt, hogy a magánélet jogi – és nem jogi – védelmének igénye ne tekintene akár több évezredes múltra vissza. A jogi védelem pedig a történelem során a tizenkilencedik század vége előtt a magánéletnek mindig más és más aspektusát kiemelve jelent meg, és az éppen aktuális társadalmi igényeknek megfelelően változott a magánélet jogi védelmének iránya is.

Ebben a tekintetben változás tanúi lehetünk, amelynek eredménye a magánélet *általános* védelmének jogi elismerése. A védelem tárgyát körülírás nélkül, egyetlen magyar szó használatával meghatározni, oly módon, hogy az általánosság (teljeskörűség) legyen a hangsúly, és a tárgynak ne csupán egy-egy elemét vagy valamelyik oldalát emeljük ki, nem lehetséges. A „magánélet” szó – mint látni fogjuk – csak részben fejezi ki azt, amit az angol *privacy* kifejezés jelent. Ez utóbbi a lehető legtágabb értelemben magában foglalja mindazt, aminek a védelméről itt szó lesz. A jogász számára nem létezik, vagy legalábbis megragadhatatlan az a fogalom, amelyet nem tud megnevezni, és ez meg is látszik a nem angol nyelvű nemzetek jogrendszerei közül azokon, amelyek nem olyan szerencsések, hogy nyelvük tartalmazza a *privacy* kifejezésére megfelelő szót.¹ E fogalom használatának és egyben definiálásának igényét mutatja az is, hogy nemzetközi kutatás foglalkozik a *privacy* tartalmának meghatározásával, illetve a fogalom értelmezésével az egyes európai jogrendszerek nyelvén, a fogalom közös tartalmának feltárásával.²

Az alábbiakban a *privacy* tartalmának a meghatározását kísérreljük meg magyarul annak érdekében, hogy feltérképezzük a védelem tárgyát. Ennek részeként azt is bizonyítjuk, hogy a *privacy* védelmének a magyar jogrendszerben is rendkívül összetett eszközrendszeré van.

¹ A *privacy* tartalmának meghatározása az angol anyanyelvű szerzők számára sem mutatkozik egyszerűnek: „A *privacy*hez való joggal kapcsolatban be kell vallanunk, hogy komoly problémát jelent e jog lényegének és tárgyának meghatározása” (Beane 1966: 253). „A *privacy* oly komplex érték, olyan versengő és egymáshoz ellentmondó dimenziói vannak, olyan sokféle és különböző jelentést tulajdonítanak neki, hogy sokszor kétlem, használható-e ez a fogalom egyáltalán” (Post 2001: 2087).

² A hollandiai Tilburgi Egyetem számos ország szakértőinek közreműködésével kutatja ezt a kérdést *Reasonable Expectations of Privacy And the Reality of Data protection* című programjában. Lásd <http://www.privacynetworks.info>

A *privacy* védelmével kapcsolatos gondolkodás hagyományosan az ember mint társadalomalkotó lény kétféle életszféréja közötti különbségtételből, nevezetesen a „magánlét” és az azon kívül álló világ elválasztásából indul ki. Többen rámutatnak arra, hogy a különbségtétel igénye az emberi természetből következik, az emberiséggel egyidős: az értelmes ember megkülönbözteti saját magát a külvilágtól. Hogy milyen viszonyban áll egymással a magánlét és a közösségi lét világa, és hogy hol húzódik a magánszféra és a közösségi szféra közötti határ, az társadalmanként és korszakokként változik,³ és e kérdésben a legújabbkori társadalomfilozófusok véleménye is eltér egymástól. A különbségek elsősorban abban ragadhatók meg, hogy az egyes szerzők miképpen határozzák meg e két szférát. Ilyen értelemben a közösség szférájához tartozónak tartják az egyén életének mások előtt nyitott területét, az egyén közösségi vagy politikai életét. A magánszférához ezzel szemben az életnek az a része tartozik, amelyben az egyén elkülönülhet mindenki mástól. Többen a családi életben látják e szféra kiteljesedését a helyét.⁴

A *privacy* lényegének és tartalmának meghatározására számos kísérlet történt. Ezek közül érdemes kiemelni néhányat. A *privacy* Konvitz szerint az a *privát szféra*, amelyben az ember önmaga lehet és önmaga maradhat („a private space in which man may become and remain »himself«”, Konvitz 1966: 272). E meghatározás szerint a *privacy* a külvilág határozza meg azzal, hogy meghúzza a határait; az egyénnek az a szférája a *privacy*, amelyben a külvilág őt békén hagyja, amibe nem avatkozik be. Warren és Brandeis nevezetes tanulmánya szerint a *privacy*hez való jog valójában *jog arra, hogy egyedül legyünk* („the right to be let alone”, Warren és Brandeis 1890: 193), vagyis azt a jogot, hogy az egyén távol tarthatja magától a kíváncsiskodó külvilágot. Westin és sokan mások a *privacy* lényegét annak a lehetőségében látják, hogy az egyén ellenőrzést gyakorolhasson a rá vonatkozó információk felett. A *privacy* Westin definíciója szerint *egyének*,

³ A magánélet korszakokként eltérő megközelítéseiről szóló áttekintést Georges Dubytól olvashatunk. Lásd Duby 1987.

⁴ Egyesek az ember külső és belső élete között tesznek különbséget. Konvitz abból indul ki, hogy az embernek egyszerre létezik egy belső és egy külső világa, és ennek alapján tesz különbséget a lelki és a testi élet, a spirituális és a fizikai lét között. Ez a különbségtétel jelenik meg történelmileg a szent és a profán, az Isten és a Császár birodalmai, az egyház és az állam, továbbá a veleszületett és elidegeníthetetlen jogok és a hatalom által adott, és így el is vehető jogok, valamint a társadalmi lét és az egyedüllét közötti különbségtételben is (Konvitz 1966: 272). Habermas szerint a meghatározó az otthon megkülönböztetése az otthonon kívüli világtól, amely szerinte az egyén politikai életének színtere. Ő a görög és a római társadalom szerveződésének alapjából indul ki: a polisz, ahol a szabad polgárok számára minden közös volt, élesen elhatárolódott az otthontól. A polisz szférájában azonban csak az érvényesülhetett, aki az otthon szférájában hatalommal rendelkezett, a családfő az otthoni hatalmára támaszkodva tudott a közösségi élet résztvevője lenni (Habermas 1962). Lasson arra hívja fel a figyelmet, hogy az otthon és az otthonon kívüli világ megkülönböztetése úgy élt tovább, hogy a jog a későbbiekben elismerte, hogy az otthon valamiféle védelmet nyújt az embernek. „Az én házam az én várom” elve az Amerikai Egyesült Államok Alkotmányának negyedik kiegészítésével alkotmányos szintre is emelkedett (Lasson 1970: 13–15). Mások szerint azonban a közösségi lét és a magánlét szférái közötti különbségtétel egyik fenti formája sem tartható. Hanna Arendt szerint értelmetlen a különbségtétel, mert mindkét szféra az emberi létezés alapvető és egymástól elválaszthatatlan dimenziója (Arendt 1958). Howard B. Radest szerint pedig a különbségtétel azért hibás, mert egyenlőséget tesz a „magánlét” és a „közösségi lét” szférái, valamint az „egyéni” és a „társadalmi” lét között. Szerinte abból, hogy valami magánjellegű, nem következik, hogy egyúttal ne lehetne társadalmilag is hasznos, és az egyén közösségi élete sem feltétlenül hasznos a közösség számára (Radest 1979: 280).

egyének csoportjai és intézmények az iránti igénye, hogy meghatározhassák, a rájuk vonatkozó információk mikor, hogyan és milyen mértékben juthatnak mások tudomására („claim of individuals, groups or institutions to determine for themselves when, how and to what extent information about them is communicated to others” Westin 1967: 7.). Ez a meghatározás emlékeztet a személyes adatok védelméhez való jog meghatározására. Charles Fried hasonlóan fogalmazza meg a *privacy* lényegét, amikor azt a *rólunk szóló tudás feletti ellenőrzés gyakorlásának lehetőségével* azonosítja („control over knowledge about oneself”). E definícióval kapcsolatban arra hívja fel a figyelmet, hogy a *privacy* nem egyenlő a titkolózással, nem igaz, hogy minél kevesebbet tudnak valakiről mások, annál teljesebb *privacy* adatik meg az illető számára. A *privacy* tehát nem egyszerűen az egyénre vonatkozó ismeretek hiánya (Fried 1968: 475). E megállapítással ellentétes álláspontot képvisel Ruth Gavison. Az ő definíciója szerint a *privacy* nem más, mint az *egyéhez való korlátozott hozzáférés* („privacy is a limitation of others’ access to an individual”). Szerinte valakinek a *privacy*je akkor tökéletes, ha tökéletesen hozzáférhetetlen mások számára. Tökéletes *privacy*vel az rendelkezik, akiről senkinek sincsenek ismeretei, akivel senki nem foglalkozik, és akihez fizikailag sem fér hozzá senki (Gavison 1980: 421, 429). Ebben a definícióban már megjelenik a *privacy* fizikai oldala is, amely bizonyos meghatározásoknak része, másoknak nem. Sissela Bok szerint a *privacy* a nem kívánt külső hozzáférés elleni védelmet jelenti, akár fizikai hozzáférésről, akár személyes adatok megismeréséről van szó (Bok 1983: 10). Daniel J. Solove és Marc Rotenberg különbséget tesz „információs” és „rendelkezési” *privacy* között: az előbbi szerintük a személyes adatok gyűjtésével, felhasználásával és hozzáférhetővé tételével, az utóbbi pedig az embernek a saját testére és családjára vonatkozó döntéshozatali szabadságával kapcsolatos fogalom, ami olyan témákat érint, mint például a fogamzásgátlás, a gyermeknemzés, a terhesség-megszakítás és a gyermeknevelés (Solove – Rotenberg 2003: 1).

Úgy véljük, hogy mindezek a meghatározások helyesek, ám hiányosak. Mind-egyik meghatározás a *privacy*nek csupán egy-egy aspektusát ragadja meg. A fogalom meghatározásai ennél fogva töredezettek: bizonyos elemeik az egyes definíciókban olyanmire hangsúlyosak, hogy elvonják a figyelmet a fogalom teljességéről. Meggyőződésünk, hogy a *privacy* az itt leírtaknál komplexebb fogalom, amelyet nem egy-egy elemre leszűkítve kell meghatározni.

Az alábbiakban a *privacy* fogalmának meghatározására teszünk kísérletet, mégpedig oly módon, hogy elhagyjuk a *privacy* szó használatát, és kizárólag a magyar nyelvben használatos kifejezéseket használunk. A meghatározás során e fogalmat úgy osztjuk fel részeire, hogy az egyes részekhez nevesített alkotmányos jogok segítségével rendelünk tartalmat. Ezzel egyúttal azt is bizonyítani kívánjuk, hogy ez a fogalom már régóta jelen van a magyar alkotmányjogi gondolkodásban is. Végül a definícióalkotás részeként tisztázni kívánjuk a tárgyalt fogalom viszonyát a személyes adatok védelméhez való joghoz, amivel a *privacy*t igen gyakran azonosítják.

Definíciónk szerint a *privacy* nem más, mint az *egyén joga ahhoz, hogy magáról dönt*. A magyar jogirodalomban, alkotmánybíróági gyakorlatban és a jogrendszer más területein is ismert jogról van tehát szó, az önrendelkezés szabadságáról, arról, hogy *mindenki maga döntheti el, mi lesz a saját sorsa, mit tesz magával, a testével és a rá vonatkozó ismeretekkel*. A definíció az alábbi magyarázatokat igényli.

1.

A hagyományos értelemben vett önrendelkezési jog e felfogás szerint kiegészül az ismeretekre vonatkozó önrendelkezés jogával. Az önrendelkezési jognak a fizikai léttel kapcsolatos oldala mélyebben gyökerezik a társadalmi gondolkodásban. Amíg azt viszonylag könnyen belátja mindenki, hogy az emberek nem szabadforgalmú javak, addig az már hosszabb magyarázatot szokott igényelni, hogy az emberekre vonatkozó ismeretek sem azok, holott az egyén fizikai léte és a rá vonatkozó ismeretekben megtestesülő létezése nem áll messze egymástól.

Az egyént és a személyiséget egyre inkább adatok, ismeretek fejezik ki. Ennek a közelmúltban megindult változásnak a magyarázatakor abból az itt nem magyarázott és nem alátámasztott, ám széles körben elfogadott állításból indulunk ki, miszerint az információs társadalom korát éljük. A magánszféra védelmét érintően az információs társadalomnak két, látszólag egymással ellentétes hatást kifejtő jellemzőjét emeljük ki. Az első az, hogy a mai világ (részben a technikai fejlődés, részben más okok miatt) egyre több részt üt a magánszférán, miközben a már meglévő rések is kiszélesednek, és ezeken a réseken keresztül egyrészt áramlik kifelé a magánszférához tartozó információ, másrészt megpróbál behatolni a külvilág, hogy elérjen valamit az egyénnél, ám ezzel egyúttal zavarja is.⁵ A magánszféra tehát nyitottabbá válik. Ezzel látszólag ellentétes hatású a mai világnak az a jellemzője, hogy az egyén egyre inkább magába zárkózik, kapcsolatai egyre személytelenebbek lesznek.⁶ A kommunikációs lehetőségek bővülésével elképzelhetővé vált, hogy valaki úgy él, hogy ki sem mozdul otthonából, mégis van állása, vannak barátai, és bármit beszerezhet, amit csak akar. A magánszféra nyitottabbá válásának és az emberek magukba zárkózásának folyamatai azonban csak látszólag ellentétes előjelűek, és így nem is oltják ki egymást. A két folyamat eredője egy harmadik: az információs társadalomban egyre inkább az egyén jellemzői, a róla elmondott és elmondható információk határozzák meg magát az egyént, nem pedig fordítva. Az információs társadalomban az egyén rengeteg olyan kapcsolatot tart fenn, amelyekben a másik oldalon soha sem jelenik meg egy fizikai lény, egy ember a maga testi valójában, hanem ott csupán információk valamilyen halmaza található, amit ő összességében egy egyénnel azonosít. Fordítva: mi magunk is csak nagyon kevés ember és szervezet számára létezzünk fizikai valónkban, de nagyon sokan tudnak rólunk, és nagyon sok emberrel tartunk fenn kapcsolatot, akik számára csak egy-két adatunkba sűrítve létezzünk. Röviden megfogalmazva: az egyén a külvilág számára *virtualizálódik*.

Az egyén azonban csak a külvilág számára válik (részben) virtuálissá, ő maga fizikailag is létező ember marad. A külvilág viszont nehezen fogadja el, hogy a számára virtuális lénynek is van igénye magánszférára. Ahogy az emberek nem szabadforgalmú javak, ugyanúgy az emberek magánszférájának egyes elemei, köztük a rájuk vonatkozó személyes információk sem lehetnek azok. Különösen nem azért, mert a virtualizálódott ember (még mindig csak a külvilág számára) éppen ezekből az információkból áll.

⁵ Utalásképpen egy pár példa: központosított nyilvántartások, kamerás megfigyelések, biometrikus azonosítás, online marketing stb.

⁶ Távmunka, személyes levelezés kézírás helyett e-mailen, ismerkedés és kapcsolattartás csevegőprogramokon keresztül, vásárlás telefonon, interneten stb.

2.

A döntés szabadsága alapvető emberi igény. Az embernek szüksége van arra, hogy életének legyenek olyan szférái, amelyekről elmondhatja, hogy az övéi. Tegyük fel, hogy olyan világban akarunk élni, amelyben az emberek közössége nem gépekből, hanem egyéniséggel rendelkező egyénekből áll, akiknek sajátos elképzelései, igényei és értékei vannak. Az ilyen embernek személyisége van, amelynek kell, hogy legyenek a külvilágtól elhatárolt szférái. Ezeknek egy része kevésbé, mások erősebben féltettek, de valamilyen szinten mégis mindegyik védelmet igényel. A védelem azt jelenti, hogy az ilyen szférákhoz a külvilág nem, vagy csak korlátozott mértékben férhet hozzá, és azokból elvenni valamit, illetve oda kéretlenül behatolni csak bizonyos korlátok között, vagy egyáltalán nem lehet. Leegyszerűsítve: mindenkinek kell, hogy legyen valamije, ami csak az övé. A személyiséggel rendelkező embernek fizikai és ismeretekben létező elemekből álló magánszférára van szüksége, ami felett maga rendelkezik.

Az előzőekből egyebek között az következik, hogy az egyén fizikai léte mellett egyre hangsúlyosabbá válik az ismeretekben való léte is, és ezzel párhuzamosan a fizikai léte feletti önrendelkezési joga és információs önrendelkezési joga egybeolvad, ám ez utóbbi egyre hangsúlyosabbá válik. Ha az önrendelkezési jog jelentése az, hogy önmagáról mindenki maga dönthet, és az önrendelkezés tárgya igen nagy részben valamilyen adatokkal leírható ismereteknek az összessége is, akkor az önrendelkezési jog ebben az esetben a jog alanyára és egyben tárgyára vonatkozó ismeretek feletti döntés szabadságát is jelenti. Az egyén a saját sorsáról igen jelentős mértékben úgy dönt, hogy a rá vonatkozó ismeretek sorsáról határoz.

Mindehhez még azt a megállapítást érdemes hozzátenni, hogy az önrendelkezés információs oldalának biztosítása egyre fontosabbá válik azért is, mert a fejlett országokban – részben azért, mert az ember talán tanult történelmi tapasztalataiból, részben pedig az egyén virtualizálódása következtében – a hatalom részéről elsősorban és leggyakrabban ez az oldal van veszélyben.

3.

Az önrendelkezési jog részben az egyén arra vonatkozó döntési jogát jelenti, hogy hol húzza meg a határt ön maga és a külvilág között, azaz meddig engedi be a külvilágot a személyes szférájába. Dönthet a saját személye és a külvilág kapcsolatáról, fizikai és információs tekintetben is. Ehhez két megjegyzést fűzünk. Először: valójában nincs objektív és élesen meghúzható határ a belső világ és a külvilág között. Az egyén közösségi léte sem más, mint saját személyiségének kifejezése, saját magának a megjelenítése a külvilágban. A világ nem elsősorban az „én” és a „nem én” kettősébből, hanem inkább az „énnel” lazább és szorosabb kapcsolatban álló elemekből áll. Ugyanezek az elemek sokszor több egyénnel is különféle – hol szorosabb, hol távolabbi – kapcsolatokban állnak. Azt pedig, hogy a világnak mely elemei állnak szorosabb kapcsolatban valakivel, maga az illető dönti el, bár ebben a döntésében elsősorban mások önrendelkezési szabadsága, mások hasonló döntései vagy döntési lehetőségei korlátozzák. Másodszor: a fentiekből következően az önrendelkezési jog nemcsak azt jelenti, hogy az egyénnek

joga van megkülönböztetni magát a külvilágtól, hanem azt is, hogy joga van a külvilág saját magától való elhatárolására is. Az információs önrendelkezés tekintetében ez azt jelenti, hogy nemcsak az egyénre vonatkozó ismereteknek a külvilág felé való mozgása feletti kontrollról van szó, hanem a külvilágra vonatkozó ismereteknek az egyéni szférába való bejutásának az ellenőrzéséről is. Mindenki maga dönt arról, hogy mit enged be a világból a magánszférájába, és arról is, hogy a külvilágról milyen ismereteket szerez meg aktív magatartással. Ilyen értelemben a definiálandó fogalom többet jelent, mint a háborítatlan magánélethez való jog.

4.

Az egyén önrendelkezési joga, pontosabban annak mindkét általunk említett oldala, a fizikai és az információs önrendelkezési jog egyaránt számos nevesített alapvető jogban megjelenik. Ezek az elsősorban történelmi okok miatt kiemelt, nevesített alapvető jogok végső soron az egyén önrendelkezési jogának egy-egy elemét emelik ki. Az egyén fizikai önrendelkezési jogának, vagyis annak, hogy saját testével mindenki maga rendelkezik, számos aspektusát nevesített személyi szabadságjogokon keresztül biztosítja a jogrendszer. Ezek a nevesített személyi szabadságjogok majdnem teljesen lefedik a fizikai önrendelkezés jogát, megnevezve annak a történelem során fontosabbá vált elemeit. Ebben a körben elsősorban az élethez való jogot, a kínzás és a megalázó, embertelen bánásmód tilalmát, a személyes szabadság és biztonság jogát, a mozgás szabadságát említhetjük azzal, hogy e szabadságjogok negatív oldalát is figyelembe vesszük. A fizikai önrendelkezés nevesített szabadságjogokkal le nem fedett része tekintetében pedig az emberi méltósághoz való jog mint szubszidiárius alapjog nyújt védelmet.⁷

Bennünket azonban ebben az esetben jobban érdekel az egyén információs önrendelkezéshez való joga, amellyel kapcsolatban azt állítjuk, hogy az egyénnek a személyes adatai védelméhez való jogánál sokkal többet foglal magában. Álláspontunk szerint az információs önrendelkezés joga biztosítja az egyén számára, hogy ellenőrzést gyakoroljon mindenféle információátvitel felett, ami a jog alanya, vagyis az egyén és a külvilág között történik, mind pozitív, mind pedig negatív értelemben. Ezek együttesen teszik ki az információs oldal valamennyi elemét.

A) Az információs önrendelkezési jog részben *az egyénnek a rá vonatkozó ismeretek feletti rendelkezéshez való joga*. Ez azt jelenti, hogy az egyén ura a rá vonatkozó ismereteknek és ellenőrzést gyakorol felettük, mind a külvilág előtti megismertetést illetően, mind abban a tekintetben, hogy az ismeretekkel mit kezdhet a külvilág. Ez pozitív és negatív értelemben is értelmezhető.

Aa) Pozitív értelemben ez a jog *az önkifejezés joga*. Az egyénnek ezek szerint joga van ahhoz, hogy megmutathassa a külvilágnak saját magát, illetve saját magának azt a

⁷ Ebben a tekintetben az Alkotmánybíróság – saját maga által nem minden esetben következetesen követett – álláspontját tartjuk irányadónak, amely szerint az emberi méltósághoz való jog az úgynevezett általános személyiségi jog egyik megfogalmazása, amely olyan szubszidiárius alapjog, amely minden olyan esetben felhívható az egyén autonómiájának védelmére, amelyben az adott tényállásra a konkrét, nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható [8/1990. (IV. 23.) AB-határozat].

részét, amit meg akar mutatni. A nevesített alapjogok közül itt elsősorban a kommunikációs szabadságjogok pozitív oldala említhető meg, akár egyénileg, akár közösségben gyakorolható jogról van szó. Az eszmék és nézetek szabad kifejtését biztosító jogok azok, amelyek együttese teszi lehetővé az egyén megalapozott részvételét a társadalmi és politikai folyamatokban.⁸ A véleménynyilvánítás szabadsága, a szólás- és sajtószabadság, ideértve valamennyi médium szabadságát, továbbá a művészi és irodalmi alkotás szabadsága és a művészeti alkotások terjesztésének szabadsága, a tudományos alkotás szabadsága és a tudományos ismeretek tanításának szabadsága, a lelkiismereti és vallás-szabadság, valamint a gyülekezési és az egyesülési szabadság alapján is az egyénben lezajló folyamatoknak – részben a külvilágból érkező hatások benne történt lecsapódásának – az eredményei fejeződnek ki, és ezek ismertethetők meg a külvilággal. Ha a munkát nem pusztán az önfenntartás eszközeként, hanem egyfajta önkifejezésként fogjuk fel, akkor említésre érdemes e körben a foglalkozás szabad megválasztásának joga is.

Ab) Negatív értelemben ennek a jognak a része az *eltitkolás és a rejtőzködés joga*. Az egyént tehát az önkifejezés jogának az ellenkezője is megilleti: joga van ahhoz is, hogy eltitkoljon magából bármit, vagyis negatív értelemben gyakoroljon ellenőrzést a saját magára vonatkozó ismeretek felett. A nevesített szabadságjogok közül itt elsősorban a személyes adatok védelméhez való jogot említhetjük, ám speciális élethelyzetekben más szabadságjogok is ugyanennek az érvényesülését szolgálják. Ilyen az előző pontban említett valamennyi szabadságjog negatív oldala, függetlenül attól, hogy szó szerint meg is fogalmazódik az Alkotmányban, vagy sem. A negatív vallásszabadság mellett, vagyis az egyénnek azon a jogán kívül, hogy meggyőződésének kinyilvánítását mellőzze, az egyént megilleti az a jog is, hogy ne csatlakozzon mozgalmakhoz, távol maradjon politikai rendezvényektől, megtartsa magának a véleményét. A szabadságjogok negatív oldalán túl idetartoznak egyes olyan védelmi típusú alapjogok is, mint például a magán-titok, a levéltitok és a magánlakás sérthetetlensége.

B) Definíciónk szerint az információs önrendelkezés vonatkozhat a külvilágra vonatkozó ismeretekre is, azonban csak annyiban, amennyiben azok az önrendelkező egyént érintik és személyes szférájába behatolnak. Az információs önrendelkezés része tehát az *egyénnek az a joga, hogy a külvilágra vonatkozó, de őt valamilyen módon érintő ismeretek felett ellenőrzést gyakoroljon*. Az előzőekhez hasonlóan ennek is létezik pozitív és negatív oldala.

Ba) Pozitív értelemben ez a jog a *külvilág megismerésének szabadságát* jelenti, vagyis azt, hogy az egyénnek joga van a tájékozottsághoz. Idetartozik például a tanszabadság, az információs szabadság és bizonyos értelemben a vallásszabadság is. Ezekkel a jogokkal élve az egyén kiterjeszti énjének határait, magáévá teszi és beépíti személyiségébe a külvilágra vonatkozó ismereteket.

Bb) Meg kell említenünk végül az előző pontban leírt jog ellenkezőjét is: az egyént megilleti a *külvilág ismereteitől való elzárkózás joga*, a nemtudás joga, a robinsoni élethez való jog. Ebben a körben a nevesített jogok közül a vallásszabadságnak, a véle-

⁸ Az Alkotmánybíróság ezt a kommunikációs szabadságjogok együtteséről elsőként a 30/1992. (V. 26.) AB-határozatában állapította meg.

ménynyilvánítás szabadságának, a tanszabadságnak és az információszabadságnak az a negatív tartalma hozható fel, az hogy az egyénnek joga van elhatárolódni mások meggyőződésétől, véleményétől és tanaitól, valamint ahhoz is, hogy közérdekű információkról ne vegyen tudomást.

5.

Az elmondottak figyelembevételével érdemes tisztázni a fenti értelemben vett *privacy* védelmének az adatvédelemhez való viszonyát. Ennek elemzését, és egyben magát az összehasonlítást is az indokolja, hogy a mai magyar jogrendszerben a *privacy* védelmének leghatékonyabb eszközét a személyes adatok védelméhez való jog érvényesítése jelenti. Itt részletesen kidolgozott dogmatikával, általános és szektorális hazai és nemzetközi szabályozással, külön országgyűlési biztossal és a bírói jogérvényesítés lehetőségével felszerelt jogról van szó, míg más alkotmányos alapjogokról mindez nem mindig mondható el.

Azt állítottuk, hogy a *privacy* az egyén önrendelkezési jogát jelenti, amelynek két oldala van. A személyes adatok védelméhez való jogot az információs oldallal érdemes összevetni, a fizikai önrendelkezésnek nincs értelmezhető közös halmaza az adatvédelemmel. A *privacy* információs oldala és az adatvédelem a szakirodalomban – az egyes szerzők felfogásától függően – hol azonos fogalomként jelenik meg, hol pedig élesen elhatárolva egymástól. Egyes érvelések szerint az adatvédelem a *privacy* védelmének része, mások szerint pedig két egyenrangú fogalomról van szó, amelyek egymást csak részben fedik át. Az információs önrendelkezés (a *privacy* információs oldala) és az adatvédelem összevetése annál is inkább indokolt, hogy a magyar adatvédelmi jog alapját képező alkotmánybírói gyakorlat egyenesen azonosítja e két jogot, azt állítva, hogy a személyes adatok védelméhez való jog nem más, mint az információs önrendelkezési jog.⁹ Ennek magyarázatául az Alkotmánybíróság azt emeli ki, hogy a személyes adatok védelméhez való jogot nem szabad a személyiségi jogok hagyományos szerkezete alapján értelmezni, egyszerű védelmi jognak tekinteni, hanem figyelembe kell venni az aktív oldalát, vagyis a jog alanyának a döntéshozatalhoz való jogát is. Ez azonban csak részben igaz, hiszen a személyes adatok védelméhez való jog nem kizárólag önrendelkezési jog, több alapelve és szabálya csak nagyon laza kapcsolatban áll az adatalany döntési szabadságával. A legjobb példa erre mindaz, ami az adatbiztonságból következik. Az adatokat védeni kell nemcsak a jogosulatlan hozzáféréstől, de a véletlen megsemmisüléstől, a megváltozástól és a sérüléstől is, és ennek érdekében az adatkezelőnek mindenféle szervezési és technikai intézkedéseket kell tennie. Itt egyértelműen az adatok fizikai és jogi védelmén van a hangsúly, nem pedig az önrendelkezésen, az alany döntési szabadságán. A magyar adatvédelmi biztos az Alkotmánybíróságnál tágabban értelmezi a *privacy* fogalmát. Ez abban nyilvánul meg, hogy a biztos több alkalommal a saját hatáskörének hiányát állapította meg, azon az alapon, hogy az adott esettel – bár az érintette, sőt esetleg meg is sértette valakinek a *privacy*-jét – nem foglalkozhat, és meg sem állapíthatja a sérelem tényét, mert az eset nem érintette a személyes adatok védelméhez való

⁹ Lásd elsősorban az Alkotmánybíróság 15/1991. (IV. 13.) AB-határozatát.

jogot, és az ő feladata csupán annak a védelmére korlátozódik.¹⁰ Ebből ugyan nem tudjuk meg, hogy az adatvédelem a biztos érvrendszerében teljes terjedelmében részét képezi-e a *privacy* védelmének, annyi azonban kiderül belőle, hogy a két fogalom fedi egymást, de csak részben: a *privacy*-nek a biztos szerint létezik olyan része, ami nem védhető adatvédelmi eszközökkel.

Ezzel a megállapítással egyetértünk. A *privacy* információs oldalának kétségkívül van olyan része, amelynek semmi köze a személyes adatok védelméhez annak ellenére, hogy információkkal kapcsolatban és az egyént megillető önrendelkezési jogról van szó.¹¹ A két fogalom összehasonlításához azonban nem elegendő csak az egyiknek a definiálása, meg kell határoznunk a másik fogalom tartalmát is. Az összehasonlításban az adatvédelmet olyan alapelvek, szabályok, eljárások, adatkezelési eszközök és műveletek összességének tekintjük, amelyek az egyénre vonatkozó ismeretek feletti ellenőrzés lehetőségét biztosítják az egyén számára oly módon, hogy a személyes adatok gyűjtését, feldolgozását és felhasználását korlátozzák és ezáltal az egyént védik.¹² Az adatvédelem tartalma tehát leírható azokkal az alapelvekkel, amelyeket különféle nemzetközi és nemzeti jogi dokumentumok – más és más felosztásban, de lényegében azonos tartalommal – az adatvédelem alapelveiként sorolnak fel.

Ha elfogadjuk a fenti definíciókat, következhet a fogalmak összehasonlítása, amelynek során a *privacy* információs oldalához rendelt tartalom elemzésére támaszkodunk, és tartalmi elemenként azt a kérdést tesszük fel, hogy a *privacy* védelmének adott szelete az adatvédelmi szabályokkal megoldható-e vagy sem.

Az információs önrendelkezésnek az *Ab)* pontban tárgyalt tartalmát, az eltitkolás jogát a személyes adatok védelméhez való jog teljes egészében lefedi. Az adatvédelem igen jelentős részben azt a lehetőséget biztosítja a személyes adatok alanyai számára, hogy lehetőségük legyen nem elárulni magukról valamit. E jog megfogalmazása mellett ezen a jogterületen olyan garanciákat találunk, amelyek a nemet mondó (a hozzájárulást megadni nem kívánó) adatalanyt akarátának érvényesítésében segítik. Az információs önrendelkezés összes többi elemét az adatvédelem csupán részben, vagy egyáltalán nem biztosítja. A *Bb)* pontban tárgyalt tartalmi elemeket, az elzárkózás jogát csak részben szolgálják adatvédelmi szabályok. A külvilágra vonatkozó ismeretek gyakran személyes adatok felhasználásával jutnak el az adatok alanyához, a személyes adatok ilyenkor a szállítóeszköz szerepét töltik be. Reklámjaikat név- és lakcímadatok, elektronikus

¹⁰ „Úgy gondolom, hogy a személyes adatok védelméhez fűződő jog – bár tudjuk, hogy szinte minden személyes adat – általában szűkebb, mint a *privacy* vagy a magánélethez fűződő jog védelme, és én itt a hatáskörömet nem értelmezem kiterjesztően. Azokban az esetekben foglalkozunk tehát állást, amelyek személyes adatok kezeléséhez kapcsolódnak, de ettől még a vizsgált eljárás adott esetben a *privacy*-t vagy a magánélethez való jogot sértheti. Amikor például a politikai marketinggel kapcsolatos jogalkotást szorgalmaztam, elsősorban a személyes adatok kezelésének a szabályait tartottam szem előtt, de ez olyan jogalkotársra való felhívás volt, amely nyilván sokkal szélesebb tárgyú volt, mint az adatkezelés. Ennek a témának egy sor olyan összetevője van, amely nem adatvédelmi kérdés, de a *privacy* vagy a magánélet védelmét érinti, mint például az, hogy valaki mikor hívható fel telefonon a lakásán, automatizált módon hívható-e vagy sem.” „Erős jogvédő szemlélettel, de a törvényi felhatalmazás keretein belül kell dolgoznunk”. Interjú Péterfalvi Attila adatvédelmi biztossal. *Fundamentum*, 2004. 4. szám, 40–41.

¹¹ Az azonban elképzelhető, hogy a biztoshoz képest máshol húznánk meg az adatvédelem határait, vagyis mi még olyan eseteket is az adatvédelmi jog szerint megítélhetőnek tartunk, amelyet a biztos már nem.

¹² A definíció Székely Ivántól származik.

levélcímek felhasználásával, telefonszámok felhívásával juttatják el az adatalanyokhoz – kéretlenül is – azok, akik névre szólóan teszik ezt, de személyes adatok felhasználásával, elemzésével választják ki címzettjeik (például potenciális vásárlóik) körét is. Ilyen esetekben az ismeretektől való elzárkózásban az egyén segítségére van a személyes adatok védelméhez való joga is. Az önkifejezésnek az *Aa)* pontban leírt jogát azonban az adatvédelem eszközrendszere egyáltalán nem biztosítja. Az adatvédelem központi eleme az adatkezeléshez adott hozzájárulás megadásának kérdésében való döntés, ez viszont a hozzájárulás címzettje számára nem jelent kötelezettséget az adatok kezelésére. Megítélésünk szerint az a jog, hogy személyes adatait maga hozza nyilvánosságra, ha akarja, nem az adatvédelmi szabályok alapján illeti meg az egyént. Az adatvédelemnek a nyilvánosságra hozatalra vonatkozó szabályai az adatkezelő számára állapítanak meg elsősorban korlátokat, másodsorban pedig nyilvánosságra hozatali lehetőségeket. A személyes adatok védelméhez való jog ugyanígy nem biztosítja a külvilág megismerésének a *Ba)* pontban körülírt jogát sem. Az adatalany által saját személyes adatai felett gyakorolt ellenőrzés ugyanis nem alkalmas arra, hogy az adatok segítségével az egyén bármit is megtudjon a külvilágról. Ebben a körben egyetlen marginális kivétel említhető meg: az egyén – adatvédelmi jogainak gyakorlása során, a nyitott adatkezelés elvének megfelelően – az adatkezelőről megtudhat számos információt.

*

Minden definíció veszélyes, kevés az olyan, amelyet ne lehetne a visszájára fordítani. Tisztában vagyunk azzal, hogy a fenti meghatározás egyrészt kikezdehető, másrészt pedig a szabadságjogok szélsőségesen liberális értelmezésén alapul. Meggyőződésünk azonban, hogy ameddig a *privacy* a magyar jogi gondolkodásban használatos fogalmakkal nem definiált, alkalmatlan a használatra, csupán egy olyan szó, amelyet arra lehet használni, hogy elkenjük mondanivalónk tényleges tartalmát, hiszen egészen pontosan senki sem tudja, mire gondolunk, amikor ezt a szót kimondjuk vagy leírjuk, még mi magunk sem. A definíciós kísérlet célja az ilyen helyzetek elkerülése. A meghatározás minden kritikája pedig örömmre ad okot, hiszen annak fejlődését eredményezi.

Irodalom

- Arendt, Hannah (1958): *The Human Condition*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Bok, Sissela (1983): *Secrets. On the Ethics of Concealment and Revelation*. New York: Pantheon Books.
- Duby, Georges (1987): Foreword. In Veyne, Paul (ed.): *A History of the Private Life. Vol 1: From Pagan Rome to Byzantium*. Harvard University Press.
- Fried, Charles (1968): Privacy. *Yale Law Journal*, 77.
- Gavison, Ruth (1980): Privacy and the Limits of Law. *Yale Law Journal*, 89, 1980.
- Habermas, Jürgen (1962): *Strukturwandel der Öffentlichkeit*. Darmstadt–Neuwied: Hermann Luchterhand Verlag. Magyarul (1971): *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Budapest: Gondolat.
- Konvitz, Milton R. (1966): Privacy and the Law: A Philosophical Prelude. *Law and Contemporary Problems*, 31, 1966.
- Lasson, Nelson B. (1970): *The History and Development of the Fourth Amendment to the United States Constitution*. New York: Da Capo Press.

- Meaney, William M. (1966): The Right to Privacy and American Law. *Law and Contemporary Problems* 31, 1966.
- Post, Robert C. (2001): Three Concepts of Privacy. *Georgetown Law Review*, 89, 2001.
- Radest, Howard B. (1979): The Public and The Private: An American Fairy Tale. *Ethics*, 89, 1979.
- Solove, Daniel J. – Rotenberg, Marc (2003): *Information Privacy Law*. New York: Aspen Publishers, 2003.
- Warren, Samuel – Brandeis, Louis (1890): The Right to Privacy. *Harvard Law Review*, 4, 1890.
- Westin, Alan (1967): *Privacy and Freedom*. New York: Atheneum.

Szabó Máté Dániel

Jogász, 2000-ben végzett az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán, majd ennek PhD-hallgatója volt. Korábbi munkahelye az Adatvédelmi Biztos Irodája volt, ahol adatvédelmi szakértőként dolgozott. Jelenleg az Eötvös Károly Közpolitikai Intézet munkatársa. Az ELTE-n és a Károli Gáspár Református Egyetemen joghallgatók, a Nyugat-Magyarországi Egyetemen igazgatási szakemberek számára alkotmányjogot, a Budapesti Műszaki Egyetemen belső adatvédelmi felelősöknek adatvédelmi jogi ismereteket oktat. Kutatási témáját az információ szabadságjogok alkotmányelméleti kérdései képezik. A *No Camera Csoport* alapító tagja.